

LUTHER OCH STATEN

Av professor ANDERS NYGREN, Lund

DEN fråga, som här skall behandlas, hör till de mest aktuella problemen inom den närvarande evangeliska teologien, särskilt den kontinentala. Denna aktualitet är lätt att förstå. Staten har ju blivit en faktor av första ordningen i vårt liv. Den möter ofta i våra dagar med totala anspråk på människan. Den kräver henne helt och restlöst. Den gör anspråk på att forma hennes liv, ge henne hennes världsåskådning o. s. v. Med sina maktanspråk kommer den oändligt nära in på kristendomens område. Huru är den kristnes ställning till staten? Denna gamla fråga, som tiderna igenom oroat de kristna, har därför under den senaste tiden fått en oerhörd skärpa. Det är då icke underligt, att man riktar blickarna mot Luther och väntar att hos honom finna ledning. Alltsedan Kristi och apostlarnas dagar har ingen såsom han kunnat säga, vad verklig kristendom är; och under den senaste mansåldern ha vi ju också inom teologien fått uppleva en verklig Lutherrenässans. Innan vi gå närmare in på vårt ämne, torde emellertid två anmärkningar böra förutskickas.

Först och främst bör man, då man vill rådfråga Luther om staten, göra klart för sig, vad man *icke* kan vänta att finna hos honom. Vi ha icke att vänta oss någon genomförd lära om staten. Någon »luthersk statslära» i ordets egentliga mening existerar icke. Ja, man kan gå ännu ett steg längre och säga: Luther kände icke staten i vår mening. Han kände den icke såsom detta opersonliga system, som snör in människan och fängslar henne i sina former. När Luther talar om motsvarande ting, så sker det i helt andra, *levande* kategorier. Han talar om överheten, om furstarna o. s. v. Allt har hos honom en livfull, personlig prägel.

Men för det andra bör det också inledande betonas, att Luther icke ställer frågan på alldeles samma sätt, som vi numera äro vana att göra. Han frågar icke endast efter den *kristnes* ställning till staten — detta ord då taget i den angivna levande och personliga

betydelsen — utan han ställer den mycket mera omfattande och djupgående frågan om *Gud och staten*. Vi för vår del äro över huvud mera böjda att anlägga en individualistisk betraktelse. Vi äro benägna att uppfatta de enskilda människorna, de enskilda kristna, som självständiga atomer och fråga, huru de ha att förhålla sig till staten och dess anspråk. För Luther öppnar sig frågan under ett långt större och mera omfattande perspektiv: de kristna äro av Gud inställda i ett stort, enhetligt sammanhang, och frågan för honom blir, vad *Guds mening* med detta är. Frågan är därför icke i första hand: huru skola *vi* handla i förhållande till detta sammanhang, som vi kalla staten; utan frågan är: huru handlar *Gud* med oss i och genom detta sammanhang.

Om man vill vinna en rätt uppfattning om Luthers syn på staten, bör man först och främst göra sig förtrogen med hans lära om *de båda rikena*: Guds rike och världens rike, det andliga och det världsliga regementet. Bäst kan man här ta sin utgångspunkt i Luthers skrift »Om den världsliga överheten» (*Von weltlicher Obrigkeit, wie weit man ihr Gehorsam schuldig sei*, 1523).

Vi måste — säger Luther här — dela Adams barn och alla människor i två delar: de som höra till Guds rike, och de som höra till världens rike. Till Guds rike höra alla som tro på Kristus och stå under honom, ty Kristus är konungen och herren i Guds rike. Om dessa säger Luther: »Se, dessa människor behöva icke något världsligt svärd eller någon rätt. Och om hela världen bestode av rätta kristna, så behövdes det ingen furste, konung eller herre, intet svärd och ingen rätt (ty vad skulle de med dem att göra?), emedan de ha den helige Ande i hjärtat, som lär dem och åstadkommer att de icke göra någon orätt, utan älska alla ... Därför är det omöjligt, att världsligt svärd och världslig rätt skulle ha något att skaffa bland de kristna.»

Men vid sidan av detta sitt eget andliga rike har Gud också upprättat ett annat, nämligen det världsliga riket, det världsliga regementet. Detta är egentligen till för de ondas skull. Gud har lagt den onda världen under svärdet, för att den skall bli hejdad i sin ondska, liksom när man lägger band och bojor på ett vilt djur. Gud har insatt överheten för att stävja våldet och orättfärdigheten i världen och för att skapa fred och ordning. Orsaken till att det världsliga riket blivit stiftat är alltså synden. Luther kan också uttrycka det så, att det världsliga regementet är »stiftat mot djävulen». Denna tanke är ytterst karakteristisk för honom, och den förekommer i åtskilliga olika sammanhang. Detta gäller

nämligen icke blott om överheten och dess uppgift. Luther ser hela vår tillvaro inbegripen i den kamp, som pågår mellan Gud och djävulen. Gud har skapat världen, och finge den blott vara sådan Gud skapat den, skulle det varken behövas någon överhet, någon domare eller några andra särskilda ordningar i världen. Men nu går djävulen ständigt till anlopp mot Guds skapelse och vill bringa den i oreda och upplösning. Som ett värn mot dessa anlopp har Gud upprättat allahanda stånd och ordningar. Överhet, föräldramyndighet, lärare, allesamman äro de insatta som murar och bälverk mot det onda. Detta är innebörden i Luthers ofta återvändande ord, att de världsliga stånden äro stiftade och insatta »wider den Teufel», »mot djävulen».

Nu är det att märka, att det är Gud själv som regerar i *båda* dessa riken. Gud släpper aldrig tyglarna ur sin hand. I båda fallen är det alltså fråga om *Guds* regemente. Både i det andliga och i det världsliga riket ha vi med Gud att göra. Det är av vikt, att ge akt på detta. Eljest ligger det så nära till hands för oss att tänka, att vi ha med Gud att göra blott i det andliga, under det att det världsliga är något profant, något som står främmande för Gud. Detta är icke Luthers syn. För honom finns det ingenting som är profant, intet som Gud icke har att göra med.

Det är nödvändigt att dröja ett ögonblick vid denna punkt, ty den är av avgörande betydelse för förståendet av det hela; och här skiljer sig Luthers syn i synnerligen hög grad från vårt vanliga sätt att se.

Det har blivit sed bland oss att uppfatta det religiösa såsom ett särskilt område av livet, som vid sidan av sig har andra områden, vilka äro religiöst indifferent. I gudstjänst och andaktsövningar, kanske ock i speciella kärleksgärningar, ha vi med Gud att göra och han med oss; men därbredvid finns det en mängd ting, i förhållande till vilka Gud så att säga faller utanför. Ännu mera tillspetsat blir det, om man därtill skiljer mellan två grupper av människor, och låter Gud blott ha med de s. k. religiösa människorna att göra. Hela denna betraktelse är Luther totalt främmande. Ja, man kan rent av säga, att det är den, som han med alla medel vill bekämpa. Detta är nämligen just den katolska uppfattningen. Den talar om somliga människor, som äro »religiosi». Religiosi — det är namnet på det andliga ståndet och munkståndet, på dessa människor, som ägna sitt liv åt gudstjänstövningar. Därbredvid stå de världsliga stånden, innefattande de människor, som ägna sitt liv åt statens angelägenheter och samhällslivets mångahanda

omsorger. I och för sig är hela detta område icke religiöst, Gud har ingenting att göra därmed, men det kan i efterhand dras in i den religiösa sfären, därigenom att det på ena eller andra sättet ställes under kyrkans välsignelse. Kyrkan har att med sina sakrament och benediktioner helga en i och för sig profan värld. Detta är den katolska synen.

Det är mot den, Luther ställer sitt påstående, som nyss formulerades så: Gud släpper ingenstädes tyglarna ur sin hand; både i det andliga och världsliga riket, både i det andliga och världsliga regementet ha vi med Gud och med hans handlande att göra. I båda dessa träder oss Gud till mötes, men på olika sätt. I det andliga riket möter han oss med sitt *evangelium*, i det världsliga riket med sin *lag*. Men både lag och evangelium tala om Guds vilja. Dessa båda riken eller regementen löpa vid sidan av varandra och äro av Gud omedelbart insatta, men för olika syftemål. Genom det andliga regementet vill Gud göra människor till kristna och i Kristus helgade människor, och det medel, som han i detta sitt regemente brukar, är endast och allenast *ordet*, ordets förkunnelse och sakramenten. I det världsliga regementet vill Gud upprätthålla rätten och freden i världen, och det medel, som han i detta sitt regemente brukar, är makten och svärdet. I både det ena och det andra riket brukar han människor som sina tjänare. »Herrens tjänare» — detta namn är icke förbehållet blott innehavaren av det andliga ämbetet. Också överheten är »Herrens tjänare».

Det för Luther framför allt viktiga är nu, att dessa båda regementen icke blandas samman med varandra, utan att vart och ett får vara just vad det är. Med evangelium regerar Gud sitt andliga rike, förlåter synder, rättfärdiggör och helgar. Men därmed har han icke på något sätt antikverat eller avskaffat det världsliga regementet. På sitt område skall det härska med makten och svärdet. Om man här vill blanda in evangelium, så begår man ett dubbelt fel, som också straffar sig dubbelt. Först och främst fördärvar man evangelium; man gör av evangelium en ny lag, som skall träda i den gamla lagens ställe; man gör — som Luther också uttrycker det — av Kristus en ny Moses. Men för det andra skadar och fördärvar man också världen. »Om någon — säger Luther — ville regera världen efter evangelium och upphäva all världslig rätt och svärd, ... säg, vad skulle han därmed göra? Han skulle befria de vilda, onda djuren från banden och kedjorna. Så skulle de onda under det kristna namnet missbruka den evangeliska friheten.» »Att med evangelium vilja regera ett helt land eller värl-

den, det vore, som om en herde i ett stall släppte tillsammans vargar, lejon, örnar och får och läte alla gå fria ibland varandra och sade: beten här, och varen fromma och fridsamma inbördes, stallet står öppet och bete har ni nog; här är ingen vakthund, som ni behöver frukta. Fåren skulle nog hålla frid, men de skulle icke få leva länge.»

Lika falskt som det är att vilja regera de kristna med lagen och söka förmå dem att med sina egna gärningar, med lagens gärningar, vinna rättfärdighet inför Gud — för det ändamålet har Gud ju i stället insatt evangelium och syndaförlåtelsen — lika falskt är det att vilja regera världen efter evangelium — för det ändamålet har Gud ju insatt lagen, överheten, makten, svärdet.

När Luther med sådant eftertryck inskärper, att man icke får blanda samman de båda rikena eller regementena, det andliga och det världsliga, och att man ej får söka regera världen med evangelium, riktar han sig mot två olika motståndare. Å ena sidan riktar han sig mot *den katolska hierarkien*, som i evangeliets namn gör anspråk på världslig makt och som därigenom förvanskat evangelium. Men han riktar sig i lika hög grad mot dessa, som han kallar *svärmeandarna*, och vilka menade, att det är vår uppgift som kristna att söka ordna samhällslivet efter bergspredikans grundsatser, att icke stå emot det onda, att avskaffa all världslig rätt och makt. Som var och en märker, är detta en uppfattning, som icke var aktuell endast på Luthers tid, utan som har sin aktualitet lika mycket den dag som i dag är. Det är ju en vanlig tanke, att det stora huvudelet i vårt samhällsliv består däri, att vi icke ännu vågat att på allvar tillämpa bergspredikans etiska grundsatser på det samhälleliga livet och på staternas inbördes förhållande. En sådan uppfattning kan aldrig åberopa sig på Luther. Han reser sin protest mot den: det är *emot* Guds vilja att försöka regera världen efter evangelium. För att regera världen har Gud stiftat ett helt annat regemente, där det enligt hans vilja *skall* finnas makt och rätt, där man *skall* stå det onda emot, där svärdet *skall* brukas. Världen hör under ett annat Guds regemente än evangelium.

Men vad betyder nu detta, då Luther drar upp en sådan skarp gränslinje mellan Guds rike och världens rike, mellan det andliga och världsliga regementet? Betyder det icke, att det världsliga livet släppes loss att gå efter sina egna lagar, och att vi där ha att göra med ett område, där kristendomen ingenting har att säga till om? Betyder det icke, att Luther — som man har uttryckt det

— proklamerar det politiska livets egenlaglighet? Inom den evangeliska teologien, särskilt den tyska, har denna fråga under de sista åren ofta bejakats. Kristendomen, vill man säga, har att göra med människans inre liv, med hennes personliga samliv med Gud, men med det världsliga och politiska livet har den ingenting att skaffa. Det har sin egen dynamik och följer sin egen lag. Och det är ett övergrepp från kristendomens sida, om den skulle vilja komma och lägga några kristna eller etiska måttstockar på det politiska livet. Härmed äro vi framme vid huvudpunkten för den aktuella diskussionen om »Luthers ställning till staten» och det politiska livet över huvud.

Med djup förödmjukelse måste man här konstatera, vilket svagt och bräckligt käril teologien är och huru lätt den råkar in under främmande åskådningars herravälde, som göra sig gällande i samtiden. Det är ju klart, att det för vissa politiska moderiktningar skulle vara en synnerligen besvärande tanke, att det världsliga, politiska livet skulle ha att böja sig under en annan vilja, under Guds vilja; och det är uppenbart att teorien om det politiskas egenlaglighet passar bra mycket bättre tillsammans med nutida macciavellisk våldspolitik. Men att fördenskull göra Luther till förespråkare för den sekulariserade tanken om det politiskas egenlaglighet är dock en alltför grotesk förfalskning. Ingen har ju som Luther kämpat emot sekularismen i fråga om det världsliga livet. Ingen har som han gjort gällande, att det världsliga regementet lika väl som det andliga är *Guds eget regemente*, och att Gud aldrig heller här lämnar tyglarna ur sina händer. Huru kan man då göra honom ansvarig för sådana tankar, som hävda det statliga och politiska livets egenlaglighet och självhärlighet? Man behöver icke läsa många rader i Luthers skrift »Om den världsliga överheten, huruvida man är skyldig henne lydnad» för att finna, huru falskt det påståendet är, att kristendomen enligt honom icke skulle ha något med det statliga och politiska livet att göra. I förordet till denna skrift, på en av de första raderna, säger han, att han här vill »skriva om den världsliga överheten och hennes svärd, *huru man skall kristligt bruka detsamma*». Luther vet alltså ganska väl att det finns ett kristligt sätt att bruka makten och ett okristligt, och att det är det andliga ståndets uppgift och plikt att lära, huru svärdet, alltså huru makten, skall kristligen brukas. Det andliga regementet har icke att själv föra svärdet, men det har att undervisa om huru det skall kristligen brukas. Här är ingen sammanblandning mellan de båda regementena, det andliga ståndet griper ej

in i det världsligas gärning; men å andra sidan är det icke heller någon sekularisering, ty det världsliga regementet står under Guds dom och är bundet vid hans vilja.

Denna dubbelhet i Luthers syn på det världsliga livet, att man å ena sidan icke skall regera världen efter evangelium, men att å andra sidan också det världsliga regementet är underställt Guds vilja och dom, har givit anledning till många invändningar mot honom, och man har ofta däri velat finna en motsägelse. Det är kanske också i första ögonblicket svårt att komma till rätta med denna dubbelhet. Det går betydligt lättare, om man slipper att sammanhålla de båda sidorna, utan kan nöja sig med en av dem. Antingen säger man då: världen skall icke regeras efter evangelium, och drar omedelbart den slutsatsen: alltså har kristendomen intet med det världsliga livet att göra; och så hamnar man i sekularismen. Eller ock utgår man från den motsatta sidan och säger: också det världsliga livet är underställt Guds vilja, och drar därav den slutsatsen: alltså gäller evangelium som lagen och grundsatsen för det världsliga livet; och så hamnar man i svärmeandarnas åskådning. Luther sammanhåller båda och måste sammanhålla dem på grund av hela sin förståelse av evangeliets innebörd.

För att vinna klarhet i denna fråga är det nödvändigt att gå ännu ett steg längre tillbaka. Det är icke Luther, som har uppfunnit läran om de två rikena, det andliga och det världsliga regementet. Bakom Luther står Paulus och över huvud taget Nya Testamentet. Vilka tankar hos Paulus det är, Luther här anknyter vid, ger han en antydning om just då han inför talet om de båda rikena. Han säger, att man måste dela Adams barn i två delar, de som höra till Guds rike och de som höra till världens rike. *Adams barn* — det visar hän på Romarebrevets femte kapitel, där Paulus ställer emot varandra Adam och Kristus, Adam, genom vilken vi alla som äro hans barn blevo ställda under dödens herravälde, och Kristus, genom vilken vi alla som tro på honom bli ställda under livets herravälde. Vad var det som skedde, då Gud satte in Kristus i vår värld? Pauli svar är detta: en helt ny tidsålder bröt in. »Det gamla är förgånget, se, något nytt har kommit!» Liksom genom en människa, Adam, synden har kommit i världen och gjort alla Adams barn till syndare och underkastat dem dödens trældom, så har genom en människa, Kristus, livets tidsålder brutit in. I och genom Kristi uppståndelse har livets tidsålder blivit en verklighet bland oss, så att alla som genom tron tillhöra honom kunna kallas uppståndelsens barn. Saken kan ock uttryckas

så: det som fäderna med hopp hade skådat fram emot, har genom Kristus blivit närvarande verklighet.

Nu kunde man mena: om den nya tidsåldern brutit in, borde det vara slut med den gamla. Allt det gamla är ju förgånget. Men det förhåller sig blott delvis så. Den som tror på Kristus har icke därmed upphört att vara ett Adams barn. Den som har blivit rättfärdiggjord av Kristus har därmed icke upphört att leva i denna syndens och dödens värld. Ingen har såsom Luther förstått och vetat att ge uttryck åt denna dubbelhet i den kristnes liv. En kristen är — säger han — på en gång rättfärdig och syndare, »simul iustus et peccator», rättfärdig på grund av sin tillhörighet till Kristus, och dock i sig själv en syndare. Denna dubbelhet i den kristnes liv har sin grund däri, att han på en gång hör till två ordningar, till Guds rike och dock på samma gång till denna världen. Och han icke blott hör med till denna världen, utan till hela sin varelse och person är han med fasta band bunden vid den och meddelaktig i den. En kristen bör aldrig inbilla sig, att han genom sin tillhörighet till Kristus skulle inta någon särställning i världen. Den frihet, som han i Kristus äger, är icke en frihet med avseende på denna världens ordningar. Här gäller det fastmer att, såsom Paulus utför det i Romarebrevets trettonde kapitel, vara underdånig den maktägande överheten i medvetande om att ingen överhet finnes, som icke är av Gud. Ty överheten är en Guds tjänare.

De båda tidsåldrarna förhålla sig icke så till varandra, att den nya helt enkelt har undanskjutit den gamla och intagit dess plats. Den gamla tidsåldern finns alltjämt kvar och utövar sitt herravälde över den kristne. Han är medborgare i tvenne världar. I detta läge gäller honom Pauli maning i Romarebrevets tolfte kapitel: »Skicken eder icke efter denna tidsålders väsen, utan låten edert sinne omvandlas i överensstämmelse med den nya tidsåldern.»

Det är nu omedelbart klart, vari »svärmarnas» fel består. De taga icke den närvarande tidsåldern på fullt allvar. De ställa sig, som om Guds rike redan vore kommet i härligheten. Evangelium, som gäller för den nya tidsåldern, förvandla de till en lag, som skall gälla i den gamla tidsåldern. De drömma sig bort från den givna verkligheten och förfalska därmed evangelium. Gud har *en* ordning för sitt eget rike, och *en annan* ordning för denna världen. Man blandar icke ostraffat samman dem.

Men det är lika omedelbart klart, vari felet ligger i den sekulariserade betraktelsen. Den lever i den närvarande världen, som om denna vore den enda, den lever som om Gud icke funnes till. Kris-

tendomen behandlas, som om den på sin höjd kan ha något att säga om det kommande livet; men från det närvarande livet är den utesluten.

Gentemot båda dessa åskådningar står Luthers ord om de båda rikena, de båda regementena. Av Paulus har han lärt att se realistiskt på den kristnes närvarande läge. Mitt i denna verkliga tillvaro, i vilken vi stå, ställer Gud sina krav på oss; och Guds krav på oss äro icke mångahanda, utan alltid ett och detsamma. Ytterst är det alltid den tjänande kärleken han kräver. Och detta kräver han, vare sig vi intaga den ena eller den andra ställningen. Ordets förkunnare har att i tjänande kärlek bära fram evangeliet till människors frälsning. Fursten har att i tjänande kärlek skipa lag och rätt, att försvara landet mot inkräktare, att straffa missdådare. I all sin stränghet kan detta verk te sig som raka motsatsen till kärleken. Och dock är det Guds kärleksverk, som han utför till samhällets bästa. Om fursten för att få sin gärning att i det yttre mera påminna om den kristna kärleken läte lag och rätt trampas under fötterna och läte det egna landet undertryckas av främmande inkräktare, då sveke han det uppdrag, som Gud anförtrott honom, han sveke kärleken.

I utövandet av statens makt finns det liksom i varje annan kallelse två möjligheter: antingen att tjäna denna världens furste eller att tjäna Gud. Det förra sker, då makten brukas blott för dess egen skull. Det bor en fruktansvärd frestelse i makten, en frestelse till själviskhet och självhärlighet. Därför lyder Luthers maning: »Den som vill vara en kristlig furste, han måste sannerligen lägga bort den meningen, att han skall härska och vara väldig. Ty förbannat och fördömt är allt liv, som leves och sökes sig själv till nytta och sig själv till godo. Förbannade alla gärningar, som icke ske i kärleken! Men då ske de i kärleken, när de icke äsyfta egen lust, nytta, ära eller bekvämlighet, utan andras nytta, ära och gagn.»

Hos Luther söka vi förgäves efter en genomförd statslära. Men han har givit vad som är förmer än detta. Han har visat, huru man på kristet sätt skall förstå staten och dess uppgift. I denna tid, så uppfylld av brutal maktlystnad och statsförgudning och vid sidan därav ofta en hycklad kristlighet i statsuppfattningen ha vi mer än eljest behov av att få syn på den gudomliga meningen med den världsliga makten. Och därvid kunna vi icke få någon bättre ledning än den som gives oss av Nya Testamentet och av dess störste uttolkare, Martin Luther.